eeuwigheidsbeeld te zien, dan de leer der eeuwige straf ons openbaart. Op dit standpunt is de Schrift met zichzelve in tegenspraak, want dan zou ze op de eene plaats wel en op de andere niet de eeuwigheid der straf leeren. Dit was voor Ds. N. onoplosbaar, hoewel hij tevens mededeelde, dat, als hij die tweeërlei teksten, n.l. over het bestaan en het niet-bestaan der eeuwige straf vergeleek, de laatste hem het duidelijkst waren, waaruit volgt, dat hij er toe overneigt een wederherstelling van alle dingen en alle menschen te gelooven.

Tenslotte wil ik met enkele kleine opmerkingen eindigen.

Wat de titelatuur aangaat, heb ik de gewoonte gevolgd, om jemand, die buiten onze kerken staat, niet met den naam broeder aan te spreken, hoewel ik gaarne er mee instem, dat ieder, die den Christus der Schriften belijdt, ook ons een broeder is, onverschillig tot welke Kerk hij behoort. Maar het is een quaestie van usance. Voorts wil ik den inzender opmerken, dat een Generale Synode niet iemand als lid kan bannen, wanneer niet vooraf de kerkelijke weg gevolgd is, en eindelijk dat de Synode geen enkel besluit nam om de predikanten te verplichten, al is het tegen hun overtuiging in, hun ambt te blijven waarnemen. Alleen moeten er zeer gewichtige redenen aanwezig zijn, wanneer iemand tot een anderen staat des levens overgaat, en daartoe behoort zeer zeker deze oorzaak, dat iemand om innerlijke overtuiging niet langer in het ambt kan blijven.

En nu ten slotte.

Nog eens, maar nu ook voor 't laatst, wil ik terugkomen op het openbaar maken van hen, die, zooals beweerd wordt, aan Netelenbos' zijde staan. Het blijkt mij, dat sommigen onder ons mij niet goed begrijpen, en ik wil daarom gaarne en ten overvloede mijn vraag om meer licht nog eens verklaren. Wat is het geval? Telkens is en wordt beweerd, dat meerderen Netelenbos' gevoelen deelen. Zelfs deed het gerucht de ronde, dat dertien predikanten verklaard hadden, publiek hun adhaesie te betuigen, wanneer de Synode een vrijsprekend vonnis zou vellen. Ik heb daarvan in mijn vorig stuk met geen woord gerept. Eerlijk gezegd geloof ik van dit praatje, dat telkens en telkens opduikt, niets, maar niet kan worden ontkend, dat van de Netelenbos-zijde meer dan eens, en natuurlijk om eigen zaak te verdedigen, verkondigd is, dat hij niet alleen staat, doch zelfs onder de predikanten aanhangers vindt.

Wat is daarvan het gevolg?

Dat deze en gene onder ons verdacht wordt.

Dat enkelen er op aan worden gekeken.

Dat er hier in stilte en daar reeds op luiden toon namen worden genoemd, en het vertrouwen in sommige predikanten geschokt wordt. Dat is niet mijn schuld. Dat is niet het gevolg van mijn aandringen op openbaarmaking, maar dit is de vrucht van de bovengenoemde beweringen, die, gelijk ik in No. 5 van dit blad reeds opmerkte, ons als predikanten verdacht maken. Dit droef bedrijf moet eindelijk eens uit zijn. Trouwe en met veel zegen arbeidende Dienaren des Woords mogen op deze wijze niet bejegend worden. Daartegen zal ieder opkomen, die de waarheid liefheeft, want, wanneer zulke geruchten doorvreten, wordt het voor de betrokken personen en Kerken een ellendige toestand.

Daarom, en hiermee herhaal ik wat ik in eerster instantie schreef, één van beiden: het gerucht, dat uit den Netelenbos-kring is voortgekomen, is waar of niet waar. Is het niet waar, berust het misschien op onzekere of onjuiste vermoedens, strekt de sympathie, waarvan de heer Netelenbos spreekt, zich niet verder uit dan Ds. Vermaat verklaarde, laat de redacteur van de „Zeeuwsche Leeuw" dan zelf mede werken, om dit valsch gerucht de wereld uit te helpen, opdat niet mee door zijn schuld ten onrechte sommigen van zijn vroegere collega's verdacht worden. Doch, wat ik niet hoop, behelzen deze berichten waarheid, dan vraag ik nog eens, ter wille van onze Kerken en ter wille van mijn collega's, dat aan de geheimzinnigheid een einde worde gemaakt.

Meer bedoel ik niet.

Ik voorzie, wanneer er niet meer licht komt, heel wat moeite, die voorkomen moet worden, en ik wilde gaarne medewerken om die ellende af te weren. Van harte hoop ik dat zij ons gespaard blijve, en dat het onderling vertrouwen ongeschokt kan voortduren.

En hiermede eindig ik.

Opzettelijk was ik zeer uitvoerig om den inzender en misschien velen met hem, de droeve zaak, die ons nog bezig houdt, te verduidelijken, maar nu hoop ik over dit onderwerp verder te kunnen zwijgen.

DIJK.

ZENDING EN EVANGELISATIE.

De Atheïstische beweging in Nederland.

II.

In mijn vorig artikel schetste ik de vrijdenkersvereeniging „De Dageraad" in de eerste halve eeuw van haar bestaan, het tijdvak 1856—1906. Ik mis echter de gegevens om ook van de laatste 14 jaar zulk een overzicht te geven. Op mijn verzoek om inlichtingen, kreeg ik ten antwoord, dat slechts eenmaal in dat tijdsverloop een jaarboekje is verschenen, n.l. in 1910. Eene geschiedenis zou dus moeten worden opgebouwd uit allerlei losse gegevens, samen te lezen uit de verschillende jaargangen van het vroegere bondsorgaan „De Vrije Gedachte" en het tegenwoordige „De Vrijdenker". Dit is echter een vrij ondoenlijke arbeid. Op zichzelf is echter het ontbreken van jaarboekjes of jaarverslagen reeds een veelzeggend verschijnsel. Het getuigt van weinig leven. En inderdaad, daarin vergissen wij ons niet. In „De Vrijdenker" van 1 Mei 1920 erkent het hoofdbestuur: „Als landelijke beweging is „De Dageraad" morsdood, alleen de kerkafscheiding functioneert nog". Alleen te Amsterdam is eene bloeiende afdeeling met pl.m. 700 leden. De verwachtingen van het nieuwe hoofdbestuur zijn niet al te hoog gespannen. Het schrijft in hetzelfde no.: „Wij beleven den tijd niet meer, waarin de priesters uit de schoone kerkgebouwen zullen verdreven zijn en denkers, dichters en volksleiders daarin vrij tot vrije menschen zullen spreken in een taal, waaruit ook de laatste resten hovennatuurkunde verwijderd zijn".

Waaraan moet het kwijnend bestaan van „De Dageraad" geweten worden? Ik herinner u aan het woord: de dwaling en de dwinglandij vernietigen zichzelf door hunne buitensporigheden.

„De Dageraad" is niet bezweken voor den stormloop, dien de Kerk op haar opende, de „onverdraagzame, tyrannieke, op ketterbloed verzotte kerk" liet haar vrijwel met rust. Zij is niet gevallen op het veld van eer, maar zij is weggeteerd in den hoek der schande. Lees slechts in „De Vrijdenker" van 1 Mei 1920 het verpletterend oordeel, dat het hoofdbestuur over haar velt. Daarin heet het:

„De oude „Dageraad" — hoe kort is het nog geleden — was èn in beginsel èn in organisatie een bijna uitgewerkte vulkaan. Zij had de sympathie van de anarchisten verspeeld door haar schandalige houding gedurende de Ferrerzaak, toen zij zelfs niet te bewegen was een protest te laten hooren, toen aan dezen laatsten ter dood veroordeelden vrijdenker het vonnis zou worden voltrokken. Zij had de sympathie van de atheïsten verspeeld door een karakterloos beginsel, een beginsel, noch visch noch vleesch, een beginsel, dat kool en geit wilde sparen; een beginsel dat verdraagzaamheid jegens den godsdienst uitdrukte; een beginsel dat zoo tam, zoo laf en zoo vormloos was, dat men zelfs verdraagzaam jegens de onverdraagzaamheid werd, ik bedoel het beroemde standpuntlooze standpunt, dat niets wilde en daarom met zichzelf geen raad wist.

Zij had de sympathie van de ontwikkelden verspeeld, omdat alles aan haar verouderd was, zij had verzuimd met haar tijd mede te gaan, zij was ouderwetsch gekleed, zij deed ouderwetsch en sprak ouderwetsch".

Zelfs „De Dageraad" achterlijk, ouderwetsch, door de intellectueelen verlaten, wat een ironie in dien loop van zaken!

Het is treffend deze critiek — deze Dageraadscritiek op de Dageraad" te plaatsen tegenover de „Dageraadscritiek op de Kerk". Oorlog aan de Kerk heet het, „weg met de Kerk!" wil men de menschen toedonderen, zegt de schrijver van een der laatste brochures. En met welk recht nu? Men sprokkelt doode takken samen uit het 2000-jarige woud van de Kerk, men omreist stad en land om een dor blad te vinden en van zichzelf — na nog geen 70-jarig bestaan in een kleinen kring van intellectueelen — moet men verklaren: karakterloos verouderd, ja morsdood. Kan men dan van de snorkende critiek, van deze zijde op de kerk uitgeoefend, niet zeggen: hunne uitzinnigheid is aan allen openbaar?

Zal het nu beter gaan met „De Dageraad". Ik wil niet profeteeren. Slechts wil ik constateeren: De Dageraad is „De Dageraad" niet meer. Zij is niet langer eene vereeniging van vrijdenkers, maar van atheïsten. Hun dogma luidt: „Er is geen God". In het Gedenkboek heette het nog: „Niet ieder vrijdenker behoeft ongeloovig te zijn, zoo min als ieder ongeloovige vrijdenker is. Hij kan atheïst, agnosticus, deïst of pantheïst zijn". Toen was echter bij velen de practijk reeds anders dan de theorie. Onder de uitgaven kwamen naast betere werkjes fanatieke libellen voor. Vooral had men „papenvreters" onder de leden. In het Gedenkboek schreef De Clercq niet meer dan deze veelzeggende woorden: „Zich vrijdenker noemen en vrijdenker zijn, zijn twee verschillende dingen. Het eerste komt helaas te veel, het laatste te weinig voor. Dit is mijn ervaring in 35-jarig vrijdenkerschap".

Perio slaakt er de klacht: „Te weinig plaatsen wij ons op het standpunt van den agnosticus: Wat weten we?" Elders heb ik de verzuchting opgevangen: „De meeste menschen vallen uit het eene dogma in het andere". Erg veel kracht lag echter in dat agnosticisme ook niet. Ik citeer nogmaals het Gedenkboek, als het opmerkt: „Wanneer men de zoogenaamde vrijdenkers als individuen neemt, dan zal men vinden, dat bijna elk een stokpaardje berijdt. Ieder heeft zich een fetisch geschapen, waarvan hij denkt, dat het gansche welzijn der maatschappij afhangt. De een staat voor socialisme, een ander voor anarchisme, voor spiritualisme, materialisme, monisme, afschaffing van drank enz.". Ziende op de weinige kracht, welke „De Dageraad" in 50 jaar ontwikkeld had, schreef een ander: „Schijnt de logica niet het offer te vorderen, dat de bestrijdingskracht slechts verworven wordt, indien andere dogma's, 't zij dan atheïstische of socialistische worden geaccepteerd?" Dit heeft men dan thans gedaan. Zoo is dan deze loop der gebeurtenissen een bijdrage tot het bewijsmateriaal voor de noodzakelijkheid van het dogma. „Het Volk", het hoofdorgaan der S. D. A. P., zette onlangs een Dageraadslid, dat opkwam tegen „de geestelijke strooming" in dat blad, aardig op zijn nummer. Het schreef onder zijn ingezonden stuk: „De inzender is o.m. lid van „De Dageraad". Hij meent, dat hij daarom atheïst is. Maar hij is daarom vrijdenker. Dat wil ook zeker zeggen, dat men tegenover alle geestelijke stroomingen vrij en open staat. Onverdraagzaamheid is het tegendeel van wat ilen waren vrijdenkers is". Goed gezegd, maar of het begrepen zal worden? Er openbaart zich in de kringen der zoogenaamde vrijdenkers een fanatisme tegen de Kerk en de geloovigen. Ik wil hiervoor nog niet eens wijzen op uit het buitenland afkomstige fraaiigheden als „De Godspest" en „De dwaasheid van het bidden". Daarin heet het: „als ge ooit het gezicht van biddende menschen hebt bestudeerd, dan kent ge ze allen, want ze gelijken voor 't meerendeel evenveel op elkaar als de koppen van een vel postzegels. Ze bezitten allen dat: Zie-je-niet-m'n-vroom-nederig-berustend-om-genade-en-zaligheid-snakkend-gezicht?" In „De Godspest" wordt geadviseerd om de priesters en nonnen in het klokkenhuis op te hangen. Dit zijn echter geen officieele Dageraadsuitgaven. Maar ik heb voor mij liggen de brochure „Oorlog aan de Kerk", een officieele, pas verschenen, uitgave van „De Dageraad". Daarin wordt gevraagd: „Gelooft ge aan openbaring? Als ge aan openbaring gelooft, dan noem ik u van lagere, geestelijke afkomst en ik erger mij over u. Gij zijt onschuldig, maar beter ware het voor de evolutie, indien ge nimmer geboren waart". En op een andere bladzijde lees ik: „Wien niet de aanblik van een priester, van een kerkleeraar walgt, dien begrijp ik niet. Moeilijk valt het mild te oordeelen over een zoodanig mensch".

Als organisatie heeft — wij zagen het — „De Dageraad" eene lijdensgeschiedenis achter den rug. Er is in heel haar optreden niets imponeerends. Harten aan zich verbinden en geesten voor zich winnen heeft zij nimmer gekund. Daarom moeten wij haar zijdelingschen invloed niet onderschatten. Wij lazen zoo straks in de verklaring van het hoofdbestuur: „als landelijke beweging is „De Dageraad" morsdood, alleen de kerkafscheiding functioneert nog". De los-van-de-kerk-beweging moet ons tot ernst stemmen. Het theoretisch atheïsme heeft voor de massa weinig bekoring, maar de tienduizenden leven voort in een soort van practisch atheïsme. Friedrich Engels schreef reeds in zijne dagen van de Duitsche industriearbeiders: „Sie sind mit Gott einfach fertig". Zij hebben met God afgedaan. En in zijn boek „De Antichrist" schrijft Dr. Hepp: „Moet het zoo doorgaan gelijk tot heden, dan kan met wiskunstige zekerheid worden bepaald, dat over een halve eeuw de christelijke kerk ook in het christelijk Europa en Amerika ver in de minderheid zal zijn en onder de cultuurmachten nauwelijks meer mee zal tellen".

Wij zagen hoe de Dageraadsbeweging ontstaan is als een soort van contra-evangelisatie. Op ons rust de plicht de krachten van ons evangelisatiewerk te vertiendubbelen. Vooral bestaat er schreiende behoefte aan goede apologetische lectuur. Het is de geweldige kracht der sociaal-democratie geweest, dat zij eene nieuwe volksliteratuur heeft geschapen. Zij heeft de gansche moderne wetenschap gepopulariseerd. In een uitnemend geschrift over „Socialisme en Christendom" zegt een Duitsch priester: „De sociaal-democratie is er niet voor teruggedeinsd het volk ook droge cijfers, ingewikkelde bewijsvoeringen, zware kost voor te zetten, dingen, die het volk nog lang niet begrijpen kan. Maar dat wil tegenwoordig het volk. Het wil evenals de ontwikkelden zelfstandig, souverein zijn in het rijk der gedachten". Wij moeten hiermede rekening houden. Er moet in ons werken meer toegepaste volkspsychologie zijn, het kennen van de ziel van het volk. Op dit gebied zijn de R. K. ons ver vooruit, zij beschikken over een uitgebreide lectuur op het gebied der geloofsverdediging.

Toch moeten wij ons in redeneering en argumenteering niet verliezen. Niet het denken, maar ons zondig-zijn staat tusschen ons en God in. De Godsvijandschap belet de Godskennis. Wij moeten altijd den weg zoeken naar het hart der menschen. En dan is er zelfs bij de verklaarde atheïsten nog dikwijls een naamloos verlangen naar God. In het Gedenkboek schreef G. L. Janssen (Perio): „In het diepst mijner ziel is altijd brandende gebleven het vuur der Christusvereering, dewelke zich, naar ik meen, in daden uiten moet". Ronduit wordt door meerderen uitgesproken, dat vrijdenken geen geluk geeft. En wat dunkt u van deze klacht:

„Mij kwelt een harteleed, ik voel het schrijnen
In mijnen boezem, wee van levenspijnen.
En niemand kan ik mijne klachten klagen,
Soms is het mij of mijne ziel vergaat".

Zoo klaagde Hendrik S. in het Maandblad „Ontwikkeling". En in „De Vrijdenker" van Maart 1920 lees ik onder het opschrift „Ontmoediging":

Daar sta ik nu, ik Beëlzebubbezweerder,
En ween mij de verliefde oogen rood.
En ken geen heilzame artsenij voor de ziel
en voor mijn stomme klachten geene hoorders.

Is dàt de mensch, die God den oorlog aandeed? Zulke deuren zijn nog niet gansch toegeslagen. Daaraan moet onvermoeid geklopt worden. Als de Barmhartige Samaritaan moeten wij olie en wijn druppelen in de wonden desgenen, „die onder de moordenaars gevallen was".

N. B.

LITERATUUR EN KUNST.

Moderne letterkunde en Christelijke opvoeding.

XI.

Opvoedkundige bezinning.

Dus eerst op dit punt is bezinning noodig: de waarde van het boek!

De geestelijke waarde.

De kunst-waarde.

De opvoedkundige waarde.

Het boek (uitwendig, gelijk Carlyle zegt, niets als lappen papier, bedrukt met zwarten inkt) heeft een ziel.

Uit het boek doemt op een geest. Er is immers geen geestelijker kunst, er is geen kunst, waarin de mensch zóó rechtstreeks en bevattelijk zijn persoonlijkheid in contact stelt met de wereld, als de letterkunde.

Daarom is het boek een opvoeder.

Wanneer gij, het hoofd op uw handen gesteund, gebogen zit over het boek, verdiept in het boek, dan zijt ge met den schrijver alleen, uw hart staat voor hem open. Van den kansel in uw zieletempel klinkt zijn stem, en gij zit aan zijne voeten...

Wanneer er ergens in de wereld een weegschaal was, waarin wij tegen elkander konden uitwegen den geestelijken invloed van onze gesprekken, vermaningen, preeken, oraties, generzijds, en den invloed van het boek anderzijds, dan zouden wij wellicht als de zwaarst belaste schaal zien doorslaan de schaal met het boek.

En wanneer dit in het algemeen waar is van het boek en de mensch, denk u dan de verhouding: het boek en het kind.

Bij een zoogenaamd normaal mensch mag men onderstellen het bezit van een zekere zelfstandigheid van oordeel, een rijpheid van overtuiging, een kritischen aanleg, waaraan hij de kracht ontleent tot persoonlijk verweer tegen de van buiten af op hem aanstormende gedachten, maar het kind is zelf voorwerp van opvoeding, voor het kind is het boek voedsel, waarvan het groeien moet.

Zeker, er zijn boeken (z.g. „lichte kost"), waarmede niets anders bedoeld wordt dan zuivere, oogenblikkelijke ontspanning van den geest, die dus voor het kind geen andere beteekenis hebben dan een kortstondig „spel van de ziel". Maar al vroeg krijgt het kind, of grijpt het kind, literatuur, die op de ziel inwerkt, haar van binnen beweegt, in haar sluimerende gedachten en instincten wakker maakt, en ze prikkelt tot zekere begeerte en verwachting. M.a.w., het boek wordt de zaaier van onkruid of van tarwe!; het wordt een huurling, die van elders inklimt, of goede herder; het wordt slooper of bouwer.

Dus, opvoeder, „let op uw saek".

In onze, naar het licht strevende, eeuw, is de belangstelling actief voor de hygiënische (wat de gezondheid betreft) veiligheid en ontwikkeling van het kind

In open-lucht-speelplaatsen en ruime gymnastiekzalen, in zwemscholen en sportparken, worden verlokkende gelegenheden gegeven tot de z.g. „lichamelijke opvoeding der jeugd — de wet beschermt den leerling in het schoollokaal tegen stiklucht, die de longen vergiftigt (aan ieder kind wordt een zeker getal kubieke Meter lucht toegerekend); — de arts waakt door inenting en keuring, dat geen ziektekiemen op het teere gestel de overwinning behalen; — in armere buurten wordt zelfs door kostelooze voeding gewaakt tegen ondermijning van het gestel, — en in het algemeen is in onze, dank zij de wetenschap, opnieuw ontluikende maatschappij een schitterende kruistocht begonnen tegen alles wat door overdaad, alkoholisme, slechte woningverhouding, ondoelmatige kleeding, den harmonischen groei der menschelijke (ja, ook dierlijke kracht) zou kunnen belemmeren, maar hoever zijn wij gevorderd met de geestelijke hygiëne, bijzonderlijk voor de jeugdigen en zwakken; hoe staat het met de kinderbescherming ten opzichte van de gevaren der ziel, de besmetting door het beeld, het woord, het boek?

Het is waar, — de overheid begint nu, toegevende aan den steeds sterker wordenden kritischen drang, het bioskoop-monster een teugel aan te leggen, althans een grens te bepalen, een keur aan te leggen, tot meerdere beveiliging van het kind, — maar is het boek zooveel minder in beeldende en verbeeldende kracht dan de film, en nog eens, heeft men genoeg gedaan tot opvoedkundige bescherming van het kind tegen den machtigen leider (of verleider), die heerscht in het boek?

Vooral klemt deze vraag als wij ons rekenschap geven van de plaats en de kracht van het boek, dat de geniale, kunstzinnige, al het leven omvattende en doordringende, moderne geest heeft geschapen.

Nuttelooze, ijdele en giftige boeken zijn zeker geen product alleen van dezen tijd.

Reeds vóór een eeuw zijpelde iets uit den stroom van schandliteratuur over Frankrijks grenzen, en in slechte vertalingen werden ook hier de slechte maaksels van giftmengers als Richepin gelezen.

Vóór de genius der moderne letterkunde zijn grooten bloemhof tooverde, werden in vunze kolportage-romans (van een dubbeltje per week) de avonturen van Rinaldo Rinaldini en de tragische lotgevallen van „Het dóórgezaagde weesmeisje" aan den man (en vooral aan de vrouw) gebracht, maar dergelijke boeken las men meer in de keuken dan in de huiskamer van het burgerlijk gezin. De doorsnee-Hollandsche-burgerman las Dickens, en later Van Lennep, en Cremer, en Oltmans, en Schimmel.

Naar den thans geldenden zielkundigen en letterkundigen maatstaf waren deze boeken oppervlakkig onwaarschijnlijk, maar betrekkelijk, uit een opvoedkundig oogpunt, onschadelijk, onschuldig.

Men kan niet zeggen, dat in deze lectuur een sterk zich uitsprekende geestesrichting aan het woord was. De schrijver was geen profeet of getuige, maar een kunstig verteller, die geen ander ideaal had dan te zorgen voor een „aangename tijdpasseering".

Maar in de moderne letterkunde zocht zich een geest te belichamen, die, onder de leuze de kunst om de kunst, een tegenstelling schiep met de eenvoudige grondbeginselen der christelijke moraal, en, omdat de inspiratie van kunst hier werkelijk overheerschte, op het gevoelige menschenhart een tot dusver nauwlijks gekende looverkracht uitoefende.

Aanvankelijk optredend met den onschuldig schijnenden stelregel: de inhoud is niets, het woord is alles (het eigen beeld en het eigen rythme), heeft de moderne kunst zich allengs tot voertuig gemaakt van een, grootdeels in het onderbewustzijn werkende, levensbeschouwing, die men om haar veelvormigheid moeilijk omschrijven kan, maar die al duidelijker het voortbrengsel van antichristelijke geestesstemming bleek te zijn, naarmate zij nieuwe werken schiep.

In zooverre deze kunst realistisch (werkelijkheid-weerspiegelend) was, heeft zij zich meermalen verlaagd tot zoodanige beschrijving van wat het normale gevoel van schaamte beleedigt, dat door haar aanraking een duurzaam gevaar ontstond van besmetting der onrijpe zielen. Heeft niet één van de vóórtrekkers dezer kunst gezegd: ik heb lak aan fatsoen?

Voorzoover deze kunst pessimistisch was, heeft ze een lectuur geproduceerd, die, vooral bij jeugdigen, het gezonde levensevenwicht verstoorde. Men zegt, dat de „Werther" van Goethe verscheidene lezers tot zelfmoord heeft verlokt. Laat het overdreven zijn en enkel ondadelijke wanhoop het gevolg geweest zijn van dit melancholische boek, maar dan staat vast, dat als deze „Werther" bij enkelen den levensmoed heeft vermoord, de moderne letterkunde haar tienduizenden heeft verslagen.

Het is bekend, dat de moderne kunst in de laatste jaren duidelijke bedoelingen heeft getoond, zich in dienst der socialistische levensbeschouwing te stellen. Inzoover zij haar kracht verkocht aan deze meesteres, heeft zij temeer bewezen, dat men voor haar scheppingen niet zorgvuldig genoeg op zijn hoede kan zijn, en althans in de opvoeding der christelijke jeugd met deze propaganda moet rekenen.

De lezer ziet, dat wij de gevaren der moderne letterkunde werkelijk niet onderschatten, en geenszins willen gerekend worden tot de door-dik-en-dun meeloopers achter haar vergulde zegekar.

Trouwens, hoe zou een nog eerlijk tot het positieve christendom ontroerde ziel kunnen zwijgen, waar zelfs uit het buiten-christelijk kamp getuigen zijn opgesprongen, die verontwaardigd tegen dit onstelselmatig zielsbederf hebben geprotesteerd.

Ida Heyermans was één der eersten, die heldhaftig waarschuwde, in haar opgang-makende brochure: Onze jongeren en de moderne literatuur.

Het is niet ongepast in deze artikelen-reeks aan haar goed-gedocumenteerd betoog eens grondige aandacht te wijden.

B. W.

Onderschrift. J. H. V. is ontrust, omdat hij meent, dat ik de christelijke letterkunde (speciaal Runa) achterstel bij de moderne letterkunde. Hij vergist zich. Bij nauwkeurige lezing van hetgeen ik schreef, en vooral van hetgeen ik nog hoop te schrijven, zal hij zien, dat het groote doel mijner artikelen juist is tegen de gevaren der moderne letterkunde te waarschuwen. De „neutrale" pers heeft het ook zoo begrepen. Althans de „N. Rott. C." steekt herhaaldelijk den draak met den „braven dominee", die „boekenhangers nasnuffelt".

F. J. D. vraagt of zij, lid van een Geref. meisjesvereeniging, goed doet een cursus over letterkunde te volgen van Annie Salomons.

Ik kan hierin niet adviseeren. Het hangt geheel af van de christelijke, en ook letterkundige, rijpheid der persoonlijkheid.

Alleen zou ik raden: Zie uit naar positief-christelijke leidslieden op dit gevaarlijk terrein.

B. W.

Onze catechisanten en de moderne letterkunde.

Dr. Dijk heeft ook op zijn catechisatie een onderzoek ingesteld, op de manier gelijk ik dit in mijn wijk gedaan heb, en mij welwillend van de uitkomst mededeeling gedaan.

Ik ben nu in staat tot vergelijking. Het zou immers mogelijk zijn, dat hetgeen ik vond een uitzonderingstoestand betrof.

Bij Dr. Dijk kwamen 22 lijstjes in, verreweg het grootste deel van vrouwelijke catechisanten.

Ziehier den uitslag.

Ik rubriceer weer, gelijk ik in mijn artikelenreeks deed: 1. Stichtelijke lectuur. 2. Christelijk-bedoelde verhalen. 3. Algemeene, z.g. neutrale, roman-literatuur. 4. Moderne letterkunde. 5. Sterk realistische en frivole (onbeduidend, lichtzinnig) literatuur.

1. De beslist stichtelijke en leerzame boeken waren verre in de minderheid. Alleen werden genoemd: Bunyan, Spurgeon, Bavinck, Fernhout, Dupont (Het huwelijk!), Wisse (Het Spiritisme), Winckel (Het leven van Dr. Kuyper).

Eén catechisante had (voor de onderwijs-akte) Da Costa, Vondel, en andere oudere dichters, gelezen.

Velen gaven geen enkel stichtelijk boek op.

2. De christelijke-verhalen-literatuur vertoonde ongeveer hetzelfde beeld als hetgeen ik reeds publiceerde.

De meest geliefde schrijvers waren de uitlanders: Maltzahn, Runa, en Barclay.

Met graagte gelezen werden ook de Hollandsche auteurs L. Penning en Joh. Breevoort.

Dan kwamen in bonte rei: Bosboom—Toussaint, G. Schrijver (De lichte last), Seerp Anema, Hoogstraten—Schoch, H. S. S. Kuyper, Idsardi, Keuning, J. Veltman, Ulffers, Enka, Westerbrink-Wirtz, Nelly Has. Voorts de buitenlanders: Maclaren, Alcock, M. v. O.

3. Even talrijk waren de zoogenaamde neutralen, en ook hier stond het vreemde in waardeering boven het inlandsch product. 't Eerst en het meest werden vermeld: Corelli, Hall Caine, Edna Lyall, Ouida, Dickens. En dan: Beets (Cam. Obscura), Van Lennep, J. J. Cremer, Schimmel, C. Noordwal, Kievit.

4. En de modernen?

Lees en oordeel.

Het meest favoriet waren Couperus en Reyneke van Stuwe. Ook Top Naeff vond innige belangstelling.

En dan kwamen verder: Haspels, Streuvels, C. van Bruggen, Van Eeden (ook zeer geprezen), Brusse, Anna Lohman, G. van Eckeren, Boudier—Bakker, Eigenhuis, H. Robbers, Scharten—Antink, W. Schürmann, Timmermans, Van Looy, M. Emants (Nagelaten Bekentenis!), Quérido, H. Borel, H. Swarth, Kloos, Perk, G. Gezelle, Gorter. Voorts de buitenlanders: Dostojefski, Lagerlöf, Tolstoï, Webster, E. Zahn, Rosegger.

5. Onder de uiterste realisten vond ik alleen vermeld: Martin (Malle Gevallen) en Zola.

Voorts de sensatie-schrijvers: Van Maurik, C. Doyle, Nick Carter, J. Verne, P. d'Ivoï.

Merkwaardig is ook bij deze catechisanten, dat de vroeger „geliefkoosde" schrijvers, Gerdes, Louwersen, De Liefde, Andriessen, bijna niet in aanmerking kwamen.

Verschillende leerlingen (uitsluitend meisjes!) geven wèl den titel op, maar noemen geen schrijver.

En wat een verschil in leeslust! Één catechisante geeft in alle naïviteit het volgende lijstje van boeken, die zij in haar leven gelezen heeft: De Rozenkrans, De vrouwe van Shenston, Het volgen van de ster, Op vasten grond (Maltzahn).

Een andere catechisante levert een eerbiedwekkende lijst in met meer dan 200 titels.

Belangwekkend zijn sommige combinaties, b.v. op één lijst staan naast elkander: „Haristocht" van Reyneke van Stuwe en „De Heer is mijn Herder" van Ds. J. van der Linden. Bij een ander staat Zola naast Bunyan.

Ook verdienen aandacht sommige oordeeluitspraken.

De één zegt: ik lees het liefst oorlogsboeken, als van Penning.

Een ander: De mooiste boeken, die ik gelezen heb zijn die van Limburg Brouwer, Augusta de Wit, Frederik van Eeden, Oscar Wilde en Shakespeare.

Een derde schrijft: „De Camera Obscura boeit mij niet. De Pleegzoon van Van Lennep is mij te zwaar. Maar Edna Lyall vind ik mooi".

Hier is stof voor psychologie!

B. W.

PERS-SCHOUW.

Uit Kuypers jeugd.

Ds. Winckel gaf in de „Overtoomsche Kerkbode" dit interessante stukje:

> Wij hebben het leven en den arbeid van dr. Kuyper beschreven. Een van de aanmerkingen op dit werk gemaakt, is, dat dr. K. daarin te veel van den buitenkant getoond wordt en er te weinig van het innerlijke leven naar voren kwam.
>
> Dit kan moeilijk, omdat hij toen nog leefde; maar nu hij, naar wij gelooven, opgenomen is in heerlijkheid, staat niets meer in den weg om ook iets van het meer intieme leven van den grooten overledene te zeggen.